Αρ. Φακ.: Α/Δ 12/2014

Τοποθέτηση Εθνικής Ανεξάρτητης Αρχής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με την αποκαθήλωση φωτογραφιών στα πλαίσια της φωτογραφικής έκθεσης «Διόρθωση»

Λευκωσία, 26 Νοεμβρίου 2014

Προϊστάμενος: Άριστος Τσιάρτας

Ερευνητική ομάδα: Ζηναΐδα Ονουφρίου, Κάλια Καμπανελλά

Αντικείμενο Τοποθέτησης

1. Η συζήτηση για την ελευθερία της τέχνης και τα όριά της είναι ατέρμονη. Στις σύγχρονες δημοκρατικές πολιτείες είναι πλέον παγιωμένη η θετική υποχρέωση του κράτους να προαγάγει την τέχνη και να διαφυλάττει την καλλιτεχνική δημιουργία ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, με ευρύτερη μάλιστα διάσταση από την ελευθερία της έκφρασης.

2. Την Πέμπτη, 20 Νοεμβρίου 2014, στα πλαίσια των εκδηλώσεων της οργάνωσης Accept-ΛΟΑΤ Κύπρου για την Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης Τρανς Ατόμων, διοργανώθηκε έκθεση φωτογραφίας της Ελληνίδας τρανς ακτιβίστριας Πάολας Ρεβενιώτη, με τίτλο «Διόρθωση». Η εν λόγω εκδήλωση έλαβε χώρα, στη Δημοτική Αγορά Λευκωσίας, κατόπιν σχετικής άδειας που παραχώρησε ο Δήμος Λευκωσίας. Στα εγκαίνια της Έκθεσης συμμετείχε και εκπρόσωπος του Γραφείου μου, ο οποίος στο χαιρετισμό του έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη για εξάλειψη των διακρίσεων και της βίας εις βάρος των διεμφυλικών προσώπων, μιας ομάδας ατόμων ιδιαίτερα ευάλωτης στον κοινωνικό αποκλεισμό, μέσα από τη θεσμοθέτηση ενός ρυθμιστικού πλαισίου ικανού να διασφαλίζει τα ατομικά δικαιώματα των ατόμων αυτών.

3. Την Παρασκευή, 21 Νοεμβρίου 2014, από δημοσιεύματα του ημερήσιου Τύπου πληροφορήθηκα ότι μέλη της αστυνομίας προέβησαν σε κατάσχεση των φωτογραφιών της Έκθεσης. Την ίδια μέρα, ο κύριος Κώστας Γαβριηλίδης, Πρόεδρος της ACCEPT, υπέβαλε για το ζήτημα αυτό παράπονο στο Γραφείο μου κάνοντας λόγο για πράξη λογοκρισίας εκ μέρους της αστυνομίας και στοχοποίηση της οργάνωσης. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του κύριου Γαβριηλίδη, οι φωτογραφίες ήταν καλυμμένες κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της Δημοτικής Αγοράς (εκτός δηλαδή των ωρών της Έκθεσης) και κατά την ώρα της κατάσχεσής τους από την αστυνομία.

4. Λόγω της σοβαρότητας του ζητήματος και της παραβίασης ενός ζωτικού δικαιώματος σύμφυτου με τη λειτουργία κάθε δημοκρατικής πολιτείας, η παρούσα Τοποθέτησή μου στηρίζεται στις αρμοδιότητές μου ως Εθνικής Ανεξάρτητης Αρχής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και συγκεκριμένα στο άρθρο 5 παρ. (δ), εδάφιο (ii) των περί Επιτρόπου Διοικήσεως Νόμων του 1991 έως 2011, βάσει του οποίου ο Επίτροπος μπορεί να υποβάλλει εκθέσεις με απόψεις, εισηγήσεις και προτάσεις σε περίπτωση που, κατά τη διερεύνηση παραπόνου για παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή εν γένει κατά την άσκηση των εξουσιών του, διαπιστώνει ότι υπάρχει ανάγκη για προώθηση και προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διατήρηση ή επέκταση της προστασίας τους και τήρηση θεμελιωδών αρχών από τις υπηρεσίες.

Διερεύνηση παραπόνου

5. Στις 24 Νοεμβρίου 2014, ο Προϊστάμενος του Τομέα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και δύο Λειτουργοί του Γραφείου μου, επισκέφθηκαν τον Αστυνομικό Σταθμό της Πύλης Πάφου προκειμένου να συνομιλήσουν με τους αστυνομικούς που προέβηκαν στην κατάσχεση των φωτογραφιών και να εξασφαλίσουν σχετικό υλικό.

6. Ο Υπεύθυνος του Αστυνομικού Σταθμού Πύλης Πάφου ενημέρωσε σχετικά τους Λειτουργούς του Γραφείου μου κοινοποιώντας τους και τη σχετική αναφορά γεγονότων την οποία υπέβαλε στον Αστυνομικό Διευθυντή Επαρχίας Λευκωσίας.

7. Σύμφωνα με τον Υπεύθυνο του Α.Σ., μέλη του σταθμού μετέβηκαν στην Δημοτική Αγορά μετά από τηλεφωνικές καταγγελίες πολιτών ότι στο χώρο «υπάρχουν αναρτημένες προς κοινή θέα φωτογραφίες γυμνού και αισχρού περιεχομένου». Ο Υπεύθυνος του Σταθμού ανέφερε ότι τις καταγγελίες τις υπέβαλαν κυρίως γυναίκες που βρίσκονταν στο χώρο με τα ανήλικα παιδιά τους και ότι οι φωτογραφίες δεν ήταν καλυμμένες. Οι αστυνομικοί

κατέσχεσαν αρχικά όλες τις φωτογραφίες (34 στο σύνολό του) τις οποίες και φωτογράφησαν και στη συνέχεια επέστρεψαν τις 26, κατακρατώντας τις 8 που απεικόνιζαν γυμνούς άνδρες. Στο Σταθμό εν τω μεταξύ κλήθηκε ο κύριος Γαβριηλίδης, ο οποίος έδωσε κατάθεση και στη συνέχεια κατηγορήθηκε για το αδίκημα της δημοσίευσης αισχρών θεαμάτων στη βάση του Νόμου 35/1963. Στην αναφορά γεγονότων, σημειώνεται ότι σε συνομιλία του Σταθμού με το Δήμαρχο Λευκωσίας, ο τελευταίος ανέφερε ότι η άδεια δόθηκε «με την προϋπόθεση οι φωτογραφίες στις οποίες φαίνονται γεννητικά όργανα θα ήταν καλυμμένες». Τέλος, ο Υπεύθυνος του Σταθμού Πύλης Πάφου, σε τηλεφωνική του επικοινωνία με τη Λειτουργό του Γραφείου μου, την πληροφόρησε ότι το μεσημέρι της 24ης Νοεμβρίου 2014, το Δικαστήριο εξέδωσε διάταγμα κατακράτησης των φωτογραφιών για δύο μήνες ως τεκμήριο για την κατοπινή εκδίκαση της υπόθεσης.

8. Το άρθρο 2 του Νόμου 35/1963 (ο οποίος έτυχε τελευταίας τροποποίησης το 1999) προβλέπει στο άρθρο 2 (1), τα εξής αναφορικά με το «κριτήριο αισχρότητας»

   a. *«Διά τους σκοπούς του παρόντος Νόμου θέμα τι θεωρείται αισχρόν εάν η επίδρασις αυτού ή (οσάκις το θέμα σύγκειται εκ δύο ή πλειόνων χωριστών μερών) αυτού, λαμβανομένη εν τω συνόλω αυτής τείνει εις την εξαχρείωσιν και διαφθοράν των προσώπων άτινα, λαμβανομένων υπ' όψιν πασών των περιστάσεων, είναι πιθανόν ότι θα χρησιμοποιήσουν, χειριστούν, αναγνώσωσιν, ίδωσιν ή ακούσωσι το θέμα αυτό καθ΄εαυτό ή το εν αυτώ διαλαμβανόμενον ή ενσωματούμενον περιεχόμενον.»*

9. Ως θέμα ορίζεται, στην παρ. 2 του άρθρου 2, οποιοδήποτε αντικείμενο οποιασδήποτε περιγραφής και περιλαμβάνει ανάγνωσμα, θέαμα ή και τα δύο, ηχογράφημα καθώς και οποιαδήποτε ταινία ή άλλη εικόνα.

10. Στο άρθρο 3 προνοείται ότι όποιος δημοσιεύει με σκοπό το κέρδος ή μη αισχρό θέμα, με την έννοια του άρθρου 2, καταδικάζεται σε ποινή που δεν υπερβαίνει τις 300 λίρες ή σε φυλάκιση που δεν υπερβαίνει τα δύο έτη ή και τις δύο ποινές. Επιπρόσθετα το θέμα σε σχέση με το οποίο έχει διαπραχθεί το αδίκημα δύναται να κατασχεθεί από το Δικαστήριο αν το κρίνει αναγκαίο. Σύμφωνα δε με το άρθρο 4, κανείς δεν καταδικάζεται για το πιο πάνω αδίκημα εάν αποδείξει ότι η δημοσίευση του δικαιολογείται για το δημόσιο όφελος, δηλαδή προς όφελος της επιστήμης, της λογοτεχνίας, της τέχνης, της μάθησης ή οποιουδήποτε άλλου ζητήματος γενικότερου ενδιαφέροντος. Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται ότι ως αποδεικτικό στοιχείο γίνεται δεκτή η γνώμη εμπειρογνωμόνων για τη λογοτεχνική, καλλιτεχνική επιστημονική ή άλλη αξία του θέματος.

11. Στο σημείο αυτό κρίνω σκόπιμο να αναφέρω ότι η κατάσχεση των φωτογραφιών σχολιάστηκε αρνητικά από την ευρύτερη κοινωνία των πολιτών και ειδικότερα από την καλλιτεχνική κοινότητα. Ενδεικτικά αναφέρω ότι το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λευκωσίας (Συνεργασία με το Ίδρυμα Πιερίδη, NiMAC)) σε ανακοίνωσή του τόνισε ότι *«το γεγονός πλήττει καίρια το ανθρώπινο δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης και συνιστά απροκάλυπτη μορφή λογοκρισίας που προσβάλλει την καλλιτεχνική κοινότητα της Κύπρου»* και κάλεσε την αστυνομία *«να επιστρέψει άμεσα τα έργα τέχνης στη δημιουργό τους Πάολα Ρεβενιώτη, το καλλιτεχνικό έργο της οποίας πραγματεύεται με ουσιαστικό τρόπο σύγχρονες κοινωνικές πραγματικότητες και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί πως προσβάλει τα χρηστά ήθη».* Η ανακοίνωση καταλήγει υπογραμμίζοντας ότι «*ο ρόλος του έργου τέχνης στη σύγχρονη κοινωνία είναι να ενεργοποιεί και να ευαισθητοποιεί κριτικά το κοινό σε σχέση με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές πραγματικότητες»* και εκφράζοντας την ελπίδα ότι αυτό το γεγονός *«θα προσφέρει μια εξαιρετική ευκαιρία για την έναρξη ενός γόνιμου διαλόγου για τη σημασία και την αναγκαιότητα της προστασίας της καλλιτεχνικής έκφρασης και δημιουργίας».*

12. Στο ίδιο μήκος κύματος τοποθετείται και το Σωματείο Εικαστικών Καλλιτεχνών Κύπρου (ΕΙ.ΚΑ) το οποίο στην ανακοίνωσή του δηλώνει ότι το γεγονός αυτό έπληξε ανεπανόρθωτα το πολιτιστικό γίγνεσθαι της πόλης και το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση. Το Σωματείο υπογράμμισε ότι οι φωτογραφίες «*αποτελούν μαρτυρία μιας κοινωνικής αλήθειας που δυστυχώς βρίσκει μεμονωμένα άτομα ανέτοιμα να την κοινωνήσουν*» και ότι «μια αναδρομή στην ιστορία αναπαράστασης του ανθρώπινου σώματος, από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, επιβεβαιώνει την ανάγκη αλλά και το δικαίωμα κάθε δημιουργού στη γυμνή απεικόνιση του σώματος».

Η ελευθερία της τέχνης

13. Στο Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν περιλαμβάνεται ρητή πρόνοια για την προστασία της ελευθερίας της τέχνης[1]. Εντούτοις η καλλιτεχνική δημιουργία καλύπτεται από την προβλεπόμενη στο Άρθρο 19 ελευθερία της έκφρασης και του λόγου. Με βάση τη συνταγματική αυτή πρόνοια η ελευθερία της έκφρασης κατοχυρώνεται με τρόπο εξαιρετικά ευρύ και περιεκτικό -“ *έκαστος έχει το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου και της καθ΄ οιονδήποτε τρόπον εκφράσεως*”-. Εγγυάται δηλαδή προστασία και σεβασμό όλων των μορφών έκφρασης, συμπεριλαμβανομένης και της καλλιτεχνικής έκφρασης, χωρίς της παρέμβαση οποιασδήποτε αρχής. Το εδάφιο 3 του ίδιου Άρθρου προνοεί την κατ΄ εξαίρεση δυνητική θέσπιση περιορισμών με αυστηρούς -“προδιαγεγραμμένους”- όρους και προϋποθέσεις για συγκεκριμένους σκοπούς. Η μέχρι σήμερα ερμηνεία της συνταγματικής αυτής διάταξης από το Ανώτατο Δικαστήριο έχει κυρίως ως σημείο αναφοράς υποθέσεις σχετιζόμενες με το δίκαιο της δυσφήμισης , οι οποίες έχουν οδηγήσει σε προστατευτικές λύσεις για την ελευθερία της έκφρασης[2].

[1] Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο άρθρο 13 κατοχυρώνει το δικαίωμα στην ελευθερία της τέχνης.

[2] Βλ. λ.χ. *1. Αλήθεια Εκδοτική Εταιρεία Λτδ 2. Αλέκος Κωνσταντινίδης* κατά *Ανδρέα Αλωνεύτη,* πολιτική έφεση αρ. 10703, ημερ. 29/11/2002.

14. Η ελευθερία της καλλιτεχνικής έκφρασης δεν περιλαμβάνει μόνο γενική αξίωση για σεβασμό του δικαιώματος από το κράτος και τους τρίτους. Όπως αναφέρθηκε δημιουργεί και θετική υποχρέωση, του κράτους να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα που είναι ικανά να προάγουν και να αναπτύξουν την τέχνη αλλά και να προστατεύσουν τους φορείς του δικαιώματος από εμπόδια που δυνατό να παρεμβάλλονται στην καλλιτεχνική τους έκφραση. Η θετική αυτή διάσταση της ελευθερίας της έκφρασης, έχει γενικότερα αναγνωριστεί από διεθνή όργανα ενώ αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του *σεβασμού και της ελευθερίας* καλλιτεχνικής έκφρασης. Γίνεται επίσης δεκτό ότι η ελευθερία της τέχνης πέραν του δικαιώματος καλλιτεχνικής έκφρασης του δημιουργού περιλαμβάνει και μια παθητική διάσταση, η οποία συνίσταται στο δικαίωμα του αποδέκτη, δηλαδή του κοινού, να απολαμβάνει ανεμπόδιστα ένα έργο τέχνης και να έχει τη δυνατότητα να λαμβάνει πολλαπλά ερεθίσματα για την καλλιτεχνική του εξύψωση.

15. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) για να συμπεριλάβει την ελευθερία της τέχνης στο πεδίο του Άρθρου 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) έλαβε υπόψη του και το αντίστοιχο άρθρο 19 παρ.2 του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, το οποίο αναφέρεται ρητά στη μετάδοση των ιδεών μέσω της τέχνης. Στην απόφαση *Muller και άλλοι κατά Ελβετίας,* το Δικαστήριο επισήμανε ότι το Άρθρο 10 καλύπτει την ελευθερία της καλλιτεχνικής έκφρασης, ιδίως στο πλαίσιο της ελευθερίας λήψης και διάδοσης πληροφοριών. Τόνισε δε ότι το γεγονός αυτό επιβάλλει μια ιδιαίτερη υποχρέωση στο κράτος να μην παρεμβαίνει στην ελευθερία έκφρασης στις δημιουργικές τέχνες, δίδοντας έτσι ένα ειδικό νόημα στην αρνητική έκφανση του δικαιώματος της έκφρασης. Αναφερόμενο δε στην αξία της τέχνης το Δικαστήριο τόνισε ότι η προστασία που αποδίδεται στην ελευθερία της έκφρασης δεν αποδίδεται μόνο σε ιδέες και πληροφορίες που γίνονται ευμενώς δεκτές ή θεωρούνται ως μη προσβλητικές ή αδιάφορες αλλά και σε όσες προσβάλλουν, σοκάρουν ή ενοχλούν το κράτος ή κάποιο

μέρος του πληθυσμού. Αυτό απαιτούν ο πλουραλισμός, η ανεκτικότητα και η ευρύτητα πνεύματος χωρίς τα οποία δεν υπάρχει δημοκρατική κοινωνία.

16. Το Δικαστήριο, στη βάση του άρθρου 10 έχει κάνει δεκτή σε εξαιρετικές περιπτώσεις, τη λήψη περιοριστικών μέτρων εφόσον συντρέχουν σωρευτικά οι εξής προϋποθέσεις: α) η επέμβαση στο δικαίωμα αποδεικνύεται κατά τρόπο πειστικό[3] και εξυπηρετεί την επίτευξη ενός σκοπού που εμπίπτει στα πλαίσια των σκοπών που αναφέρονται στην παράγραφο 2 του οικείου άρθρου, β) το μέτρο που χρησιμοποιείται για επίτευξη του θεμιτού αυτού σκοπού προβλέπεται από πρόνοια εθνικού δικαίου και γ) κατά τη λήψη του συγκεκριμένου εξαιρετικού μέτρου έχει τηρηθεί η αρχή της αναλογικότητας, ότι δηλαδή το μέτρο που λήφθηκε ήταν απαραίτητο και πρόσφορο και όχι υπερβολικό σε μια δημοκρατική κοινωνία.

17. Παρόλο που το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το περιθώριο εκτίμησης των κρατών στην εξαιρετική περίπτωση λήψης περιοριστικών μέτρων, επιφύλαξε για το ίδιο την κρίση για το κατά πόσο τα κράτη μέλη έχουν υπερβεί τα λογικώς επιτρεπτά όρια που τίθενται σε περίπτωση λήψης οποιουδήποτε περιοριστικού της καλλιτεχνικής έκφρασης μέτρου [4].

18. Αξίζει επίσης να τονιστεί ότι το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι η απλή ανησυχία ενός κράτους για ενδεχόμενο πρόκλησης κοινωνικής όξυνσης από την κυκλοφορία ενός καλλιτεχνικού έργου δεν συνιστά επαρκή δικαιολογητικό λόγο λήψης περιοριστικών μέτρων[5].

---

[3] *Vogt κατά Γερμανίας*, Αρ. Αιτησης 17851/91, 26 Σεπτεμβρίου 1995
[4] *Otto Preminger* κατά Αυστρίας, Αρ. Αίτησης 13470/87, 20 Σεπτεμβρίου 1994
[5] *Karatas* κατά Τουρκίας, Αρ. Αίτησης 23168/94, 8 Ιουλίου 1999

Συμπεράσματα-Καταληκτικά σχόλια

19. Η ελευθερία της καλλιτεχνικής έκφρασης βρίσκεται στον δικαιϊκό πυρήνα κάθε κοινωνίας που θέλει να είναι δημοκρατική. Η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης αποτελεί συστατικό στοιχείο κάθε δημοκρατικής κοινωνίας και συνάδει με τις αρχές του πλουραλισμού, της ανοχής και το πνεύμα συγκατάβασης που την χαρακτηρίζουν/διέπουν[6]. Όπως δε επισημαίνει χαρακτηριστικά το ΕΔΑΔ, στην προαναφερόμενη υπόθεση Muller, είναι για το λόγο αυτό που αυτοί «*…που δημιουργούν, ερμηνεύουν, διανέμουν ή εκθέτουν ένα έργο τέχνης, συμβάλλουν στην ανταλλαγή ιδεών και απόψεων, απαραίτητων σε μια δημοκρατική κοινωνία».*

20. Πάντως, είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι η ελευθερία της τέχνης συναρτάται άρρηκτα τόσο με την ελευθερία δημιουργίας ενός έργου τέχνης όσο και με την ελευθερία έκθεσης κυκλοφορίας, παρουσίασης ή προβολής του. Περιλαμβάνει μάλιστα και την ελευθερία πρόσβασης του κοινού στα έργα τέχνης. Με την έννοια αυτή η ελευθερία της τέχνης προστατεύεται έναντι των φορέων δημόσιας εξουσίας, ενώ ταυτόχρονα υποκείμενα προστασίας της είναι οι δημιουργοί αλλά και το κοινό στο οποίο απευθύνεται.

21. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό, ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο αλλά και επικίνδυνο να επιχειρήσουμε να δώσουμε κάποιο ορισμό στην τέχνη και αυτό γιατί δεν υπάρχει ασφαλής απάντηση για το ποιός μπορεί να αποφανθεί σε αυτό το ερώτημα και με ποιά κριτήρια. Είναι εξάλλου γνωστό ότι κατά την ιστορική εξέλιξη της τέχνης, τα πλέον πρωτοποριακά και αξιόλογα καλλιτεχνικά κινήματα αντιμετωπίστηκαν με αμφισβήτηση και επιθετικότητα από την κρατούσα καλλιτεχνική πλειοψηφία.

22. Ομολογουμένως, η τέχνη έχει βρεθεί πολλές φορές στο επίκεντρο έντονων συζητήσεων ακόμα και αντιδράσεων. Σαφώς, ο καθένας έχει ένα

[6] *Handyside κατά Η.Β,* αρ. αιτ. 5493/72, παρ. 49, 7 Δεκεμβρίου 1976

υποκειμενικό κριτήριο, ηθικό ή αισθητικό, για το τι είναι τέχνη ή ακόμα για την ποιότητα ενός έργου τέχνης. Όμως ο υποκειμενισμός δεν μπορεί να καθορίζει και να οριοθετεί την προστασία της από την πολιτεία ούτε να υπαγορεύει πράξεις κατασταλτικής λογοκρισίας, όπως η υπό διερεύνηση υπόθεση.

23. Εξάλλου, από τη φύση της, η τέχνη ως εκδήλωση της ελευθερίας του ανθρώπου προκαλεί, σοκάρει, αμφισβητεί, δημιουργεί συγκρούσεις. Τέχνη δεν είναι, δεν μπορεί να είναι, μόνο ό,τι είναι ευχάριστο, αρεστό και αποδεχτό σε όλους. Ως τέτοια η τέχνη αξιώνει μια ελευθερία πολύ πιο διευρυμένη από την ελευθερία της γνώμης. Η ανάγκη λοιπόν για προστασία και προώθηση της καλλιτεχνικής έκφρασης είναι τότε ακριβώς πιο απαραίτητη όταν η δημιουργία προκαλεί αντιδράσεις.

24. Σε κάθε περίπτωση, η επίκληση ή η αποδοχή ενός γενικευμένου αξιώματος στη μη προσβολή από την κυκλοφορία ενός έργου τέχνης είναι εξόχως προβληματική καθώς θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε περιστολή του δικαιώματος στην καλλιτεχνική έκφραση και σε απαράδεκτο προκαθορισμό του ορίζοντα εξέλιξης της. Σε μια τέτοια περίπτωση θα ολισθαίναμε σε ένα σύστημα κοινωνικής συνύπαρξης όπου η επίκληση της προσβολής του καθένα για οτιδήποτε θα αποτελεί εμπόδιο όχι μόνο για ελευθερία της έκφρασης αλλά και για κάθε στοιχειώδη ατομική ελευθερία[7].

25. Η διαφορετική προσέγγιση και αισθητική δεν μπορεί αυτόματα να καθιστά το έργο παράνομο και αισχρό. Απλώς εντάσσεται στα πλαίσια μιας αντίθετης άποψης και μιας καθόλα θεμιτής κριτικής. Η ανοχή και των πιο αντιπαθητικών μηνυμάτων δεν είναι ζήτημα καλής θέλησης αλλά θεμελιώδης αρχή κάθε φιλελεύθερης δημοκρατίας. Η έννομη τάξη δεν μπορεί να παρεμβαίνει κατασταλτικά ακόμα και μετά το ειλικρινές σοκ

[7] Δημήτρη Χριστόπουλου, «Λογοκρισία και δικαιώματα: από τα σκίτσα του Μωάμεθ στην ελληνική βλασφημία», στην έκδοση Όψεις Λογοκρισίας στην Ελλάδα, Επιμέλεια: Γ. Ζιώγα, Λ. Καραμπίνη. Γ. Σταυρακάκη, Δ. Χριστόπουλου, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2008, σελ. 69

κάποιου βαθιά θρησκευόμενου ή συντηρητικών απόψεων προσώπου[8]. Η υποκειμενική κρίση κάποιου πολίτη ή κρατικού λειτουργού δεν μπορεί να οδηγεί σε αποκαθήλωση έργων γιατί ακριβώς αποστερούν από το κοινό, τους αποδέκτες του δικαιώματος στην τέχνη, να σχηματίσουν την δική τους άποψη και κρίση επί του έργου.

26. Πράξεις λογοκρισίας, πέραν του αποκλεισμού ενός έργου από το δημόσιο χώρο στον οποίο προορίζεται να υπάρξει, στερούν επίσης τη δυνατότητα ανάπτυξης ενός γόνιμου διαλόγου ανάμεσα στο έργο, το δημιουργό του και τον παραλήπτη του. Καθίσταται με τον τρόπο αυτό αδύνατη η ανάπτυξη γνωστικών κριτηρίων βάσει των οποίων να μπορεί κανείς να ανακαλύψει και να μετέχει της τέχνης.

27. Στην υπό εξέταση περίπτωση, δεν μπορώ να αντιληφθώ για ποιο λόγο η απεικόνιση ενός γυμνού σώματος, ακόμα και σε «κοινή θέα» θεωρήθηκε αισχρό θέμα, με την έννοια του Νόμου που εφαρμόστηκε, ικανού μάλιστα να διαφθείρει όσους το έβλεπαν. Εν προκειμένω μάλιστα, δεν τέθηκε ούτε ζήτημα προσβολής του θρησκευτικού συναισθήματος, που ενδεχομένως να ήγειρε θέμα περιορισμού του δικαιώματος στην καλλιτεχνική έκφραση. Ανεξάρτητα από την υποκειμενική κρίση και προσωπική προσβολή των ατόμων που υπέβαλαν τις τηλεφωνικές καταγγελίες, θεωρώ ότι η αποκαθήλωση των έργων ήταν μια πράξη αχρείαστη, δυσανάλογα δραστική και κατασταλτική. Η απαγόρευση, η υπαγωγή των φωτογραφιών στον πυρήνα της παρανομίας δεν ήταν σε καμία περίπτωση η πιο πρόσφορη λύση αλλά η πιο εύκολη. Δεν υπήρξε κανένας διάλογος ούτε με τους διοργανωτές της έκθεσης, ούτε με το Δήμο αλλά ούτε και με τη δημιουργό, ούτε αναζητήθηκαν ηπιότερες και εναλλακτικές λύσεις, όπως λ.χ. η ανάρτηση κάποιας σήμανσης στο χώρο της έκθεσης ή περιχαράκωσής της σε συνεργασία πάντα με τους διοργανωτές.

[8] Σταύρου Τσακυράκη, «Τέχνη, Θρησκεία και Λογοκρισία», βλ. υποσημείωση 7

28. Η απεικόνιση ανδρικού γυμνού σώματος δεν αποτέλεσε αντικείμενο μόνο της συγκεκριμένης έκθεσης. Αντίθετα, το γυμνό σώμα εν γένει συνιστά κατεξοχήν αντικείμενο καλλιτεχνικής έκφρασης και διαπραγμάτευσης.

29. Τα θέματα των ΛΟΑΤ ατόμων, την εποχή της ρύθμισης του Νόμου περί Αισχρών Θεμάτων (1963) υπάγονταν στη σφαίρα όχι μόνο του αισχρού και του άσεμνου αλλά και του παρανόμου. Σήμερα τα ζητήματα αυτά, τυγχάνουν συνεχούς επαναδιαπραγμάτευσης, κοινωνικής, νομικής, καλλιτεχνικής και έχουν ενταχθεί στον πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ρευστές, λοιπόν, και εξελίξιμες, ως προς την ερμηνευτική τους, έννοιες, όπως το *«αισχρό θέμα»,* πρέπει να διασαφηνιστούν και να επαναπροσδιοριστούν με σύγχρονους δημοκρατικούς όρους.

30. Το ζήτημα, με άλλα λόγια, δεν είναι αποκλειστικά η ελευθερία της τέχνης κάποιων δημιουργών αλλά ο πυρήνας της ελευθερίας της καλλιτεχνικής έκφρασης όλων μας, ως αποδεκτών μιας καλλιτεχνικής δημιουργίας και ως κοινωνίας που επιθυμεί να διαμορφώνει ανεμπόδιστα άποψη και κριτική για την καλλιτεχνική έκφραση.

31. Σε αυτά τα πλαίσια υποβάλλω την παρούσα Τοποθέτηση στον Υπουργό Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης, με την εισήγηση να εξεταστεί το ενδεχόμενο τροποποίησης του Νόμου 35/1963, στον Αρχηγός της Αστυνομίας και το Γενικό Εισαγγελέα για ενημέρωσή του. Δεν υπεισέρχομαι στο ζήτημα της δίωξης, το οποίο εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Γενικού Εισαγγελέα ο οποίος είναι ο μόνος αρμόδιος να κρίνει σε σχέση με τον ποινικό χειρισμό της υπόθεσης.

Ελίζα Σαββίδου

Εθνική Ανεξάρτητη Αρχή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων